

ВИЗНАЧЕННЯ АГРАРНОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТЕРИТОРІЇ З МЕТОЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Визначення аграрного навантаження території з метою оптимізації землекористування на прикладі Тернопільської області. В рамках адміністративних районів області проведена оцінка і аналіз аграрного навантаження та окреслені шляхи його оптимізації.

Ключові слова: аграрне навантаження, оптимізація землекористування, інтенсивність сільськогосподарського впливу.

Під впливом господарської діяльності людини в геосистемах відбувається багато змін. Нераціональне природокористування стає причиною порушення взаємозв'язків в природних системах, їх деградації, посилення розвитку різноманітних негативних географічних процесів (ерозійних, еолових, зсувових, соліфлюкційних, селевих, заболочування, засолення тощо), зменшення продуктивності природних ресурсів, втрати геосистемами здатності до саморегуляції та самовідновлення тощо. Тому при спробах вирішення екологічних проблем, в тому числі оптимізації землекористування, необхідно враховувати рівень антропогенної перетвореності земельних ресурсів, що є важливим показником екологічності господарської діяльності.

Таким чином, аграрне навантаження є одним із головних критеріїв еколого-географічного районування території, що в свою чергу спрямоване на виявлення особливостей територіального прояву змін і перетворень людською діяльністю основних природних процесів і компонентів природи.

Аналіз останніх досліджень. Гродзинський М.Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень (1995), Койнова І.Б. Антропогенна трансформація ландшафтних систем Західної частини Волинського Полісся (1999), Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України (1999), Мединська Л.Л. Територіальна диференціація інтенсивності антропогенного навантаження в екологічно напружених регіонах (2001), Третяк А.М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування (2001).

Метою дослідження є визначення аграрного навантаження території Тернопільської області. **Завданням** для досягнення поставленої мети є аналіз структури землекористування з метою його оптимізації.

В історичному аспекті, значне збільшення антропогенного навантаження було спричинене необґрунтованим розорюванням значних площ. Це призвело до порушення балансу між площами орних земель, пасовищ, лісових насаджень та негативно вплинуло на стан природних компонентів агроландшафтів. У результаті природні ландшафти практично зникли, ґрунт, як природний компонент, у значній мірі втратив властиві йому можливості до саморегулювання.

Дослідження М.Ф. Реймерса показали, що для збереження екологічного балансу території необхідно, щоб природні та квазіприродні території займали не менше 60% території [1]. У такому випадку сумарний антропогенний вплив не буде перешкоджати процесам самоорганізації та саморегуляції. Сучасна територіальна структура землекористування не відповідає тим нормам, які б забезпечували стале функціонування та відновлення земельних ресурсів.

Рівень освоєння земельних ресурсів в області дуже високий. Із загальної площі земельного фонду (1382,473 тис. га) 1082,764 (78,3%) становлять сільськогосподарські землі. Найвища частка таких земель у Підволочиському, Лановецькому, Козівському районах, а найнижча – у Бережанському, Монастириському, Шумському районах. Відмінності у частці сільськогосподарських земель за районами відзначаються рядом причин: природно-історичними умовами, рельєфом, особливостями розселення та іншими. [2, с. 87-89].

У структурі сільськогосподарських угідь області висока частка орних земель (882,7 тис. га) – 83,4%, що значно вище від середньоукраїнського показника. Відмінності в показниках розораності у різних частинах області залежать від співвідношення орних земель, багаторічних насаджень, пасовищ, сінокосів у структурі сільськогосподарських угідь.

Найвищі показники розораності мають райони центральної, східної та південно-східної частин, а найнижчі показники у Заліщицькому районі. Відповідно частка пасовищ найбільша у Шумському

та Бережанському районах, а сіножатей – в Тернопільському та Борщівському районах. Що стосується багаторічних насаджень, то найбільшу їх частку мають Кременецький, Збаразький, Тернопільський та Борщівський райони [3, с. 26-27].

Слід також зазначити, що на протязі останнього десятиліття, переважно в наслідок економічної кризи, антропогенний тиск на земельні ресурси дещо зменшився. Підтвердженням цього є те, що площа ріллі в цілому по Тернопільській області зменшилась з 859,5 тис. га у 2000 році до 848,6 тис. га у 2006 році. Відповідно зросла площа багаторічних насаджень, пасовищ і, зокрема, лісів та інших лісовкритих площ з 198,3 до 200,4 тис. га [4].

Отже, простежується чітка тенденція до зменшення площі ріллі, що пояснюється не тільки переведенням орних земель до інших категорій сільськогосподарських угідь та зменшення обсягів рекультиваци порушених і відпрацьованих земель, але й відведення ріллі під нецільове використання без належного наукового обґрунтування.

Аналіз сільськогосподарського навантаження на територію Тернопільської області проводився нами за допомогою таких критеріїв, серед яких: показник розораності території, показник площі сільськогосподарських угідь, обсяг внесених добрив, показник поголів'я великої рогатої худоби та свиней, показник площі зрошуваних земель, дані щодо видів сільськогосподарських культур, що вирощуються, та ін.

Коротко проаналізуємо деякі з зазначених критеріїв. Так, показник розораності території характеризує стан земельних ресурсів. Він визначається традиційно як відношення площі ріллі до площі району. З обсягом внесення добрив (мінеральних, органічних) і пестицидів пов'язана проблема забруднення навколишнього середовища та продукції землеробства. Наступний показник – поголів'я великої рогатої худоби та свиней – дуже важливий і введений тому, що вплив великих тваринницьких комплексів порівнюється з впливом на природне середовище великого міста. Вид сільськогосподарських культур багато в чому характеризує ступінь впливу сільського господарства на природне середовище, оскільки відомо, що зернові справляють менше навантаження на землю, аніж технічні та овочеві культури. Тому з урахуванням особливостей спеціалізації сільського господарства Тернопільщини за критерій було обрано питому вагу ріллі, зайнятої під зернові та буряк (таблиця 1).

Інтенсивність сільськогосподарського впливу оцінювалася за 5-ти бальною шкалою, для чого діапазон значень кожного критерію був розбитий на 5 інтервалів. Зростання кількості балів за прийнятою шкалою встановлене відповідно до порядку нормативного нарощування значень кожного з аналізованих факторів. Інтегральний показник являє собою суму всіх використовуваних величин (таблиця 1).

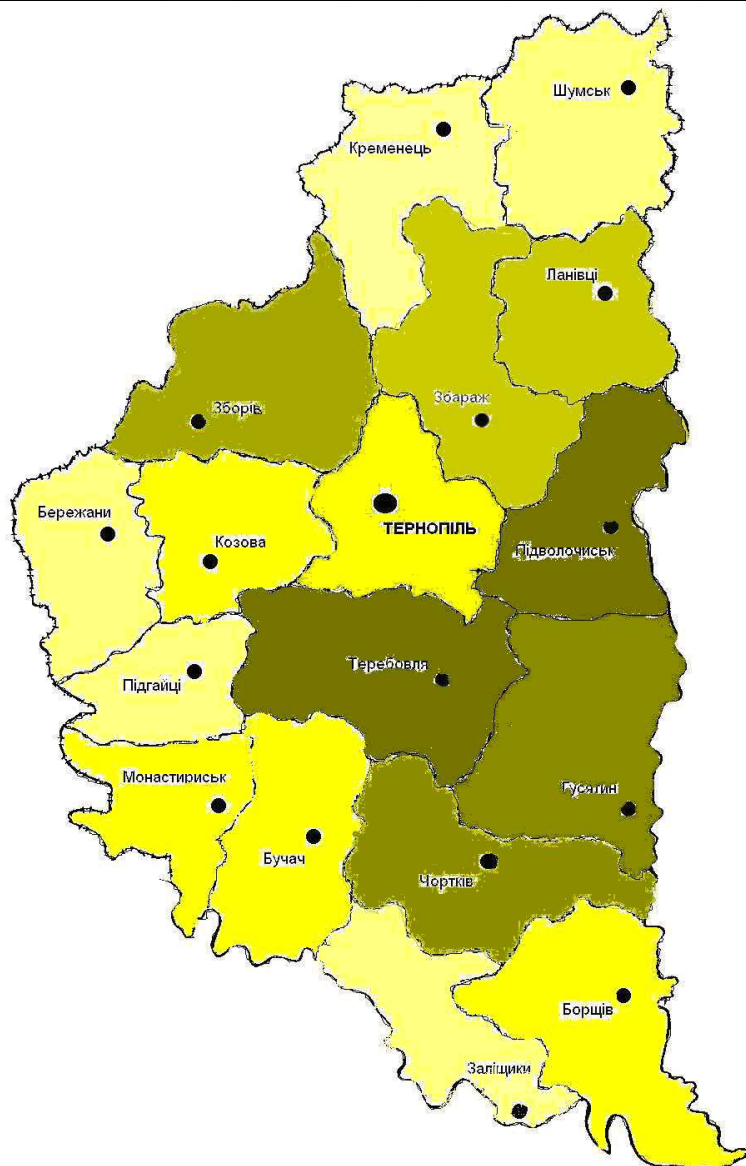
Узагальнена характеристика аграрного навантаження представлена в таблиці 1 та на рис. 1.

Таблиця 1

Сільськогосподарське (аграрне) навантаження Тернопільської області

№з/п	Адміністративний район	Розораність, %	Площа сугідь, га	Площа ріллі на 1 чоловіка, га/чол	Обсяг внесених добрив, т/решовина/га			Велика рогата худоба на 100 га сугідь/голів	Поголів'я свиней на 100 га сугідь/голів	Ерозійність сугідь, %	Питома вага ріллі зяблях зерновими, %	Питома вага ріллі зяблях буряком, %	Вага ріллі від площі сугідь, %	Сільськогосподарське (аграрне) навантаження (в балах)
					мінеральних	органічних	пестицидів, середнє значення							
1	Кременецький	78	60242	0,85	0,16	-	35,55	3	3	58	44	5	80	26
2	Шумський	74	52068	1,44	0,19	0,05	20,2	4	3	48	51	6	75	28
3	Збаразький	86	62578	1,06	0,4	0,5	46,7	4	3	49	55	6	88	36
4	Зборівський	84	67319	1,46	0,4	0,12	43,5	5	4	52	61	7	79	39
5	Лановецький	75	52670	1,5	0,5	0,6	46,8	3	4	48	50	3	82	35
6	Бережанський	75	33195	0,75	0,05	0,14	10,36	4	4	40	57	0,4	66	22
7	Козівський	86	54110	1,31	0,19	0,11	37,7	4	4	39	54	3	87	32
8	Тернопільський	82	53089	0,88	0,4	0,3	55,1	5	2	37	69	3	92	34
9	Підволочиський	87	67548	1,5	1,04	0,7	56,1	4	4	46	63	6	89	44
10	Теребовлянський	85	86131	1,23	0,5	0,5	69,3	5	4	14	66	6	90	43

11	Монастирський	75	53036	1,6	0,09	0,03	21,74	7	7	48	48	0,8	44	31
12	Бучацький	81	56425	0,88	0,4	0,2	42,8	4	3	36	64	3	78	32
13	Чортківський	88	61575	0,77	0,7	0,12	43,9	5	3	16	71	9	91	39
14	Гусятинський	88	70312	1,1	0,4	0,07	54,3	4	2	31	65	11	89	42
15	Заліщицький	53	44829	0,86	0,5	0,004	40,2	6	2	13	66	4	86	28
16	Борщівський	85	67412	0,9	0,3	-	53,1	5	3	23	61	2	80	31
17	Підгасцький	82	33708	1,6	0,06	0,001	13,4	5	6	-	53	5	82	27
	По області	80	56372	1,1	0,3	0,20	40,7	4	3	35	58,7	4,7	81	

Умовні позначення:

с/г (аграрне) навантаження, в балах

- дуже низьке с/г навантаження (до 30 балів)
- низьке с/г навантаження (31 - 34 балів)
- середнє с/г навантаження (35 – 38 балів)
- високе с/г навантаження (39 – 42 бал)
- дуже високе с/г навантаження (43 і більше)

Рис. 1 Інтенсивність с/г (аграрного) навантаження Тернопільської області

Порівняння результатів інтегральної оцінки сільськогосподарського навантаження на територію Тернопільської області засвідчило, що Підволочиський адміністративний район має **максимальне сільськогосподарське навантаження** – 44 бали (середній показник по області – 33 балів). Це зумовлено тим, що при сумарній бальній оцінці район за рядом показників одержав найвищий оціночний бал – 5, при складанні отриманий інтегральний показник дозволив віднести його до групи районів з максимальним сільськогосподарським навантаженням.

До типологічної групи з **підвищеним рівнем сільськогосподарського навантаження** віднесені такі адміністративні райони: Зборівський, Чортківський, Гусятинський, Тербовлянський.

До групи з **помірним показником сільськогосподарського навантаження** відносяться адміністративні райони: Монастирський, Борщівський, Буцацький, Козівський, Тернопільський, Лановецький, Збаразький.

Показник сільськогосподарського навантаження нижче пересічнообласного у таких адміністративних районах: Кременецькому, Підгаєцькому, Шумському, Заліщицькому.

Мінімальний показник сільськогосподарського навантаження (22 бали) у Бережанському адміністративному районі.

Аналіз аграрного навантаження території свідчить про те, що на сучасному етапі природокористування підтримати екологічний баланс регіону практично неможливо. Сформоване під тягарем екстенсивної аграрної економіки трансформаційне землекористування, спрямоване на одержання максимального прибутку при мінімальних відтворювальних витратах, потребує подальшої глибокої науково обгрунтованої реконструкції, перебудови на екологічних принципах.

Виходячи з вище сказаного, можна намітити наступні шляхи оптимізації землекористування та збереження земельних ресурсів регіону:

- збереження ґрунтів та їх корисних властивостей, максимальне запобігання втрат продуктивних земель, у тому числі обмеження відведення продуктивних земель для несільськогосподарських цілей;
- своєчасне попередження і усунення деградації, забруднення, засмічення земель відходами виробництва і споживання, порушення та знищення ґрунтів, їх рослинного покриву;
- недопущення промислової, сільськогосподарської і іншої діяльності, що погіршує природне екологічне функціонування та родючість ґрунтів;
- своєчасне запобігання і усунення негативного впливу деградованих, забруднених і порушених земель на здоров'я і добробут населення, навколишнє середовище, природні ресурси, економічний і соціальний розвиток;
- пріоритет інтересів охорони земель над економічними інтересами за умови збереження розумного співвідношення загальнонаціональних і приватних інтересів громадян.

Література:

1. *Реймерс Н.Ф.* Природопользование. Словарь-справочник / *Н.Ф. Реймерс.* – М.: Мысль, 1990. – 639с.
2. *Третяк А.М.* Теоретичні основи землеустрою / *Третяк А.М.* – К.: Інститут землеустрою УААН, 2002. – 152 с.
3. Доповідь про стан навколишнього природного середовища Тернопільської області / Держуправління охорони навколишнього природного середовища Тернопільської області, 2006. – 117с.
4. Стан навколишнього природного середовища Тернопільської області у 2006 році / Міністерство охорони навколишнього природного середовища. Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області, 2006.

Резюме:

Чеболда И. ОПРЕДЕЛЕНИЕ АГРАРНОЙ НАГРУЗКИ ТЕРРИТОРИИ С ЦЕЛЬЮ ОПТИМИЗАЦИИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ НА ПРИМЕРЕ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ.

Определение аграрной нагрузки территории с целью оптимизации землепользования на примере Тернопольской области. В разрезе административных районов области проведена оценка и анализ аграрной нагрузки та намечены пути ее оптимизации.

Ключевые слова: аграрная нагрузка, оптимизация землепользования, интенсивность сельскохозяйственного влияния.

Summary:

Chebolda I. DETERMINATION OF THE AGRARIAN LOAD ON A TERRITORY WITH THE AIM OF THE OPTIMIZATION OF THE LAND TENURE WITH TERNOPIL REGION AS AN EXAMPLE.

Determination of the agrarian load on a territory with the aim of the optimization of the land tenure with Ternopil region as an example. The aim of the research is to determine the agrarian load on the territory of Ternopil region. The task to achieve the above-mentioned aim is the analysis of the structure of the land tenure to make it optimal.

Key word: agrarian load, land tenure, agrarian effect intensity.

адійшла 27.11.2009р.